

Правда, 1876 — Галицькі желізниці. *Правда*. 1876. Ч. 2. С. 79.

Рудянин І. Участь греко-католицьких священиків у кооперативному русі на території Східної Галичини у другій половині ХІХ — на початку ХХ ст. *Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2010. Вип. 4. С. 57–62.

Ф. 348. Товариство «Просвіта». Оп. 1. Спр. 7628. Справи о засіданнях 2-го Виділу. Арк. 4–21, 14–15, 28, 66–68, 88–89, 102–103.

Ф. 348. Товариство «Просвіта». Оп. 1. Спр. 7629. Справи о засіданнях Виділу. Арк. 188, 194, 230–231, 256–259.

Blazejowskyj D. Historical šematism of the Archeparchy of L'viv (1832–1944). Administration and Parishes Lviv, 2004. 1003 s.

Ольга Збожна

**ТОВАРИСТВА УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ У ХІХ СТОЛІТТІ
ТА ЇХ РОЛЬ У ДУХОВНОМУ І НАЦІОНАЛЬНОМУ
ВІДРОДЖЕННІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ**

(До 160-річчя від дня заснування тернопільськими гімназистами
товариства «Руська Громада»)

У ХІХ сторіччі товариства української молоді були школою для навчання та виховання української національної інтелігенції-

еліти. Адже, як свого часу писав І. Пулюй, «інтелігенція у кожного народу то “сіль землі”, а коли вона «звітріє, то чим же солити?.. Вже й звітріла тая дорогоцінна і благодатна сіль землі руської; нічим вже солити! Тай не зготовлять нову сіль, ні в палатах великих і малих князів, ані в теремах розгульного паньства, не в жокей-клубах і касинах, як і не в монастирях, або в поліційських і жандармських касарнях. Вона готується в університетах, інститутах, лабораторіях і в школах, не під доглядом поліції і жандармерії, а під доглядом і щирою опікою людей науки» (Пулюй, 1905).

А як бути, коли немає своїх вище згаданих закладів, в яких «готовиться “сіль землі” рідної». Усі окупанти, які приходили на нашу землю, насаджували нашому народові свої віру, мову, звичаї. Оскільки у той час ні в російській, ні в Австрійській імперіях, які окупували українські землі, не було українських шкіл й університетів, то українська молодь організовувала свої «таємні» товариства, в яких вчилася та виховувалася українська інтелігенція — «сіль української землі».

Слово «еліта» походить з латинської мови і означає «вибираю». Про який вибір ідеться? Коли мова йде про зерно, то з великої кількості насінин вибирають найкращі. Жменька цих вибраних насінин і є елітою для майбутніх великих врожаїв. Так є і серед людей. Бог кожному народові посилає горстку його синів і дочок, які упродовж свого життя служать своєму народові. Щоби

вибранці Всевишнього стали національною елітою, їх треба вчити і виховувати змалечку. Про це знала українська молодь. Знала і працювала так, щоб серед їхніх ровесників — майбутніх хліборобів, воїнів, священників, вчителів, лікарів й інших фахівців — вирости найкращі з кращих, які згодом стали українською національною елітою.

14 листопада 2023 року минуло 105 років від дня заснування в Україні «надвисокої» школи, якою є Національна Академія Наук України (НАНУ).

А що було до неї — цієї надвисокої української школи? Були духовні товариства, члени яких були учнями і вихованцями українських греко-католицьких духовних семінарій, а потім священниками в Українських Греко-Католицьких Церквах. Саме вони і зберегли наш народ від знищення: ополячення, змосковщення та онімечення.

У 1833 році вихованці Львівської духовної семінарії організували гурток і назвали його «Руська трійця» (див. Петраш, 1986). Найактивнішими членами цього товариства були Маркіян Шашкевич, Яків Головацький та Іван Вагилевич. Серед цих трьох найактивнішим і найвідповідальнішим був **Маркіян Шашкевич (6.11.1811 — 7.06.1843)**. Саме йому належить велика роль у збереженні нашого народу від знищення.

Маркіян Шашкевич народився 6 листопада 1811 року в родині священника села Підлисса, яке розташоване у підніжжі гори

Білої (її ще називають Лисою), що на Золочівщині (Львівська обл.). Навчався в Бережанській гімназії, яку закінчив у 1829 році (тож, напевно, що був він і в Тернополі). Цього ж року вступив на навчання до Львівської духовної греко-католицької семінарії. Одночасно став слухачем філософського відділення Львівського університету.

Маркіян не раз просив своїх товаришів згадувати історію свого роду, народу та землі рідної:

Споминаймо, браття милі,

Може, спомин спосіб дасть

Воскресити в новій силі

Руську славу, Руську власть! (Шашкевич, 2012).

Чи всі «браття милі» відгукнулися на заклик Маркіяна?... Ні, не всі. З часом Яків Головацький став «москвофілом» і виїхав з української землі до Вільнюса. Чи не для того, щоби там «сіяти» «москвофільство»? У Вільнюсі він і помер, там і похований. Іван Вагилевич став «полонофілом». Та до Польщі він не поїхав, а доживав свого віку у Львові. Стали «москвофілами» і «полонофілами» й деякі інші члени цього товариства.

Для Маркіяна Шашкевича важливою віхою на дорозі до незалежності рідної землі була українська мова. Він писав: «Руська мати нас родила, Руська мати нас повила, Руська мати нас любила». І тут же запитував: «Чому ж мова єй не мила? Чом ся нев встидати маєм? Чом чужую полюбляєм?»

Поколінню Маркіяна Шашкевича було нелегко захищати рідну мову, адже галицькі українські землі входили до складу Австрії. До складу цієї держави входила і частина польських земель. Тож поляки почали запроваджувати в українських церквах і школах свою віру, мову та звичаї. Дехто зваблювався на польські «приманки». На щастя, лише дехто. Тоді поляки взяли за наш алфавіт. У Галичині почалася «азбучна війна». У відповідь на це Маркіян Шашкевич написав брошуру під назвою «Азбука і абетка» (Шашкевич, 2012), в якій обґрунтував шкідливість такого заходу для української мови і пояснив, чому не можна «впроваджувати польське абетка до українського письма». Бо літера будь-якого народу є відображенням його життя, його способу мислення, його душі; отже, повинна вона зародитись, вирости з власного народу і зацвісти на тій же самій ниві. Брошуру надрукували в 1836 р. у давньому українському місті Перемишль. У цьому виявилася далекоглядність М. Шашкевича, адже, якщо є мова, то є народ, а як є народ, то є і держава. Якщо ж немає мови, то не буде й народу, а відповідно — і держави. Яків Головацький, що згодом став «москвофілом» і писав російською мовою, на слова Маркіяна відізвався так: «Вопрос о замене русской азбуки на польское абетка не маловажен. То вопрос о существовании: быть или не быть русинам в Галичине. Прими галичане в 1830-х годах польское абетка — пропала бы руская индивидуальная народность» (цит. за: Петраш, 1986).

Після закінчення навчання у Львівській духовній семінарії Маркіян Шашкевич був священником у селі Новосілки, що на Золочівщині. У цьому селі він помер, там спершу і був похований. У 1893 році за старанням о. Данила Танячкевича, священника села Закомар'я, що є недалеко від села Новосілки, тіло Маркіяна Шашкевича перепоховали у Львові на Личаківському цвинтарі.

Працю, почату членами «Руської трійці», — «жити і працювати для добра свого народу» перебрали ровесники їхніх синів. У 1861 році на українських землях, що були окуповані російською імперією, студент Київського університету **Володимир Антонович (30.1.1834 — 21.03.1908)** серед своїх товаришів — студентів університету — заснував товариство «Руська Громада». Згодом такі товариства Володимир Антонович організував також у Чернігові, Полтаві, Харкові та Одесі, тобто в тих містах, де на той час були високі школи — університети. У деяких містах ці товариства мали ще й свої назви, наприклад, Чернігівська молодь своєю «Руську Громаду» називала «Курінь». Усі ці товариства були «таємними».

Володимир Антонович на сторінках петербурзької «Основи» у своїй статті «Моя Исповедь» (1862) писав: «Доля хотіла, щоб я народився в Україні шляхтичем [...], але коли прийшов час самопізнання, я спокійно зважив своє становище в краю, зважив усі його хиби, всі стремління суспільності, серед якої поставила

мене доля, — і побачив, що її становище морально безвихідне, якщо вона не відмовиться від свого виключного погляду, від своїх претензій на край та на його народність — я побачив що шляхтичі-поляки, які живуть в Україні, мають перед судом власного сумління тільки два виходи: або полюбити нарід, серед якого вони живуть, перейнятися його інтересами, повернутись до народності, колись покинутої їх предками, і невсипущою працею та любов'ю в міру сил спокутувати все зло, яке вони заподіяли народові, що вигодував багато поколінь вельможних зайд-колоністів і якому оті зайти — платили презирством, лайкою, зневагою його релігії, звичаїв, гідності, або ж, коли на це не стане моральної сили, переселитися в польську землю заселену польським людом, задля того, щоб нарешті визволитися самому перед собою від сумного докору в тому, що мовляв, і я також зайда-колоніст» (Антонович, 1862).

Володимир Антонович заявив, що він для себе вибрав перший вихід. Тому не боїться ніяких докорів, бо має чисте сумління: він повертається до народності своїх предків, із табору чужинців-визискувачів переходить у табір, який хоче працювати для добра українського народу.

На західноукраїнські землі, що в той час належали до Австро-Угорщини, ідею товариства «Руська Громада» «привезли» Пантелеймон Куліш, колись член «Братства Кирила і Методія», та члени молодіжного товариства «Руська Громада», які їхали че-

рез Львів до країн західної Європи: молодь — для навчання у «високих школах», а Пантелеймон Куліш — до закордонних бібліотек і архівів. Після повернення із заслання, куди царський уряд заслав кирило-методіївців, Пантелеймон Куліш збирав матеріали для написання історії українських земель, бо в росії, що окупувала східні українські землі, ці документи були знищені або сховані. Члени товариства «Руська Громада» зупинялися біля приміщення тодішньої Львівської духовної семінарії (сьогодні ця будівля знаходиться ліворуч від пам'ятника Маркіяну Шашкевичу), тож всю увагу вони зосередили на семінаристах, яким і передали свої ідеї. У той час серед семінаристів найактивнішим був **Данило Танячкевич (6.11.1842 — 21.04.1906)**, який і став засновником «Руських Громад» на українських підавстрійських землях. Він підхопив цю ідею і впровадив її серед вихованців Львівської духовної семінарії. «Душею львівської громади був палкий, здібний і рухливий, навіяний месіянізмом Данило Танячкевич, питомець духовної семінарії. Відомий із своїх писань у “Вечерницях” а опіслях і в “Меті” під прибраною назвою Грицько Бudevоля. “Письмо до Громади” Гр. Бudevолі, об’ємиста розвідка про сучасні наші задачі, поміщена в “Меті” і розширена окремою відбиткою між рускою молодіжю, зробила в наших кругах незвичайне вражінє і викликала велике одушевленє... Данило Танячкевич став справдешним апостолом народної ідеї між молодіжю, почав тоді широку переписку із старшими учениками гімназійними по

краю, розбуджував сими листами між нами народну свідомість і одушевлене до праці для народу, вказував, як требаб нам самим набрати ся знання, пізнати свою рідну мову і письменство та бувальщину а тим способом заправити ся до народної роботи в будучині» (Барвінський, 1912: 48).

Згодом товариства «Громади» були засновані і в тих містах та містечках, у яких на той час були гімназії та високі школи. А це Львів, Тернопіль, Бережани, Старий Самбір, Дрогобич, Коломия. Станіславів (тепер Івано-Франківськ), Чернівці, Перемишль (після Другої світової війни його разом з іншими українськими містами і селами Сталін віддав Польщі).

У Тернополі «Громаду» заснували учні гімназії. За словами **Івана Пулюя (2.02.1845 — 31.01.1918)**, було це за часів польського повстання 1863-го року. Йдеться про повстання поляків проти росії, яке почалося 22 січня 1863 року. Тому його і назвали «січевим». Отже, «за часів польського повстання 1863-го року, коли і Русини почали думати “чиї” вони “діти”, заложив Пулюй в Тернополі “громаду”... Якже жь мені не радуватися, згадавши но ті щирі молоді серця, котрі пізнавши нашу народну ідею, пламеніють горичою любовю до сестриці нашої України, в котрих жиє дух правдивого патріотизму; котрі готові суть принести Отчині в дари все що ім є найдорошчого, навіть сльби — того треба було своє життє, свій цвітущий вік! Честь Вам молодежи Руська, честь Вам патріоти Руські, честь Вам най буде за ваші труди від

всього Руського міра!... Хоч “Громада” не була політичним товариством, все ж таке ученики приналежні до тайного союзу виставлені були на велику небезпеку і з боку шкільних, а ще більше з боку військових властей, котрі тоді в своїх руках держали керму “політичної адміністрації краю. Однак мимо сеї грози наша “Громада” найняла собі на сходини комнату на піддашу, як раз напроти резиденції полковника Оттінгера в офіцинах біля домініканського костела... і там почувалася найбезпечнішою»²⁸ (Пулюй, 2007).

До товариства приймали ретельно перевірених людей. У листі Івана Пулюя, написаному через рік після заснування тернопільської «Громади», читаємо: «Що до загального поридку то мож сказати того у нас небракує. Всі сходятьця на призначеннім місци пильно, що до науки нема також ніц закинути; є в нас 3 годин на тиждень в неділю середу і суботу віт 5-той год[ини] до шестой і так в середу гістор[ія] в суботу література в неділю деклямація и читаєся також слово... До гісторії як і до літератури суть призначенни члени, котрі колію приготовлятися мусять с тих предметів — і так до гісторії штирох до літератури тількиж — до деклямації п'ятёх ... В неделю провадить ся диспута в преподаванной на тижне гісторії і літературі» (Пулюй, 2007). При вступі української молоді до таємної «Громади» кожен її майбут-

²⁸ 4 листопада 2014 року на стіні цього будинку, тепер це на вул. Листопадова, № 2, встановлено таблицю пам'яті.

ній член складав присягу, що нічого і нікого не зрадить і що весь вік буде трудитися для добра свого народу. Присягу складали перед тими, хто рекомендував їх до «Громади». Олександр Барвінський присягу складав перед Іваном Пулюєм. Цієї «присяги» вони дотримувалися завжди. Саме тому серед громадівців не було «зрадників». Українська учнівська молодь, що згуртувалася в «Громаді», стояла на позиціях єдності українських земель. «У нас у громаді ведеться діло добре — бібліотека своя є до 70 книжок. ...є своя “Мета” є й “Галичанин” є й “Слово”, тай буде ось незабаром і гісторія Маркевіча, як йно дістанемо стипендія...» (Пулюй, 2007, лист № 1).

Як відомо, кожна організація утворюється з певною метою. Про мету української організації тернопільської молоді довідуємося з «Життєпису» Івана Пулюя. «Ціль товариства була: жити в чистоті моральній; пильно вчитись в школі; познакомитись з історією свого народу і його літературою; ставати в обороні ріднього слова проти ворожих заходів москвофілів (святівірців) і поляків; говорити всюди рідньою мовою; спомагати бідних учеників; піддержувати «Мету», що тоді виходила під редакцією Ксеноф[онта] Климковича у Львові до 1865 року» (Пулюй, 2007: 35).

Це — тогочасна програма навчання та виховання української національної еліти. Саме так! Першим пунктом є «жити в чистоті моральній». Тільки при дотриманні цього пункту можна ви-

конати всі інші. Кому не під силу було виконання цієї програми, той зразу виходив із товариства. Виходив, але «він нікому ніц не мовить бо заприсяглий». Громадівці цього дотримувалися. У «Громаді» молодь вивчала історію України, українську літературу, декламувала твори Тараса Шевченка та інших українських поетів.

Після закінчення гімназій на рідній землі українська молодь їхала навчатися у високі школи до чужих держав. Про це довідуємося з листа Івана Пулюя, написаного до Данила Танячкевича у Львові восени 1865 року. «Пішов у Відень с Тернополя також Борисікевич громадянин (вихованець «Громади». — *О. З.*). Єсть там ще більше хрестчанських сердець (ті, що навчаються в духовній семінарії. — *О. З.*) Целевич, Павлусевич, Бачинський. Дасть Бог що й громада гарна буде» (Пулюй, 2007, лист № 2: 37).

Восени 1865 року Іван Пулюй став студентом Віденської духовної семінарії і був серед засновників Віденської «Громади», про яку мріяв, залишаючи рідну землю. Там деякий час молодь гуртувалась у товаристві «Громада», звиклому на рідній землі та організованому у Відні, так скорочено вони називали своє товариство, повна назва якого була «Р[уська] Гр[омада]». Вони справді заснували чудове товариство, однак воно теж було «таємним».

У березні 1866 року наближалися п'яті роковини від дня смерти нашого «незабутнього Тараса». Тож віденські «громадівці»

готувалися відзначити їх. На вечір пам'яти Тараса Шевченка вони запросили тих представників слов'янських народів, які також навчалися у Відні. Про події, що мали місце у цей вечір, довідуємося з листів Івана Пулюя, написаних у березні 1866 р. до членів української таємної «Громади»: «Мали наші позволеньей на деклям[аторський] веч[ір] у Бесіді но що таяж не дала салі (зали) то замовили с[алю](зал) у літньому театрі «Під зеленою брамою».... Перед початком Вечора пам'яти Тараса Шевченка віденські москвофіли подали донос у поліцію, в якому представили «громадівців», «яко революціонерів». На щастя в поліції їхньому доносу не повірили. «Не минуло квандранс (чверть години) вже був поліцейний комісар в салі — и казав що мусить признати що вояцький (військовий. — *О. З.*) порядок у нас!» (Пулюй, 2007, лист № 3: 37). Тож затія москвофілів не вдалася.

«Дня 10-го мар[ця] обійшлисьмо Роковини Шевченка... Дали декламаторський вечір, на котрий цілу Славьянську Віденську семью запросили. ... Та славно вже відбулися! Усі Славяне здивувалися! Ми хоть числом від них менчі то таки що до діла им наперед нас не виривать ця. Усі допитувалися кільки нас є у Відні та все дуже чудувалися, коли вчули відповідь до двадцятёх. Усі приглядалися Тарасовій тварі (обличчю. — *О. З.*) — та й все допитувались чо такий смутний. «Тюрма московска и кати зневолили го» відговорювали им наші. Смутний но якась надлюдська повага осіла на ёго твари (обличчю. — *О. З.*). Портрет такий вели-

кий як за життя. Відрисовуваний від його посмертньої фотографії]. Мова деклямації співи и музика виборне (прекрасне). Під час деклямацій тихо хоч мак сій тільки коли кінчилися вірші на одній стороні картки то чути було шусть! шусть! та й грімкі плесканя: *vyborne Rusini vyborne* (прекрасно Русини прекрасно). Всё йшло елегантно як того треба було на Відень» (Пулюй, 2007: 37).

Москвофіли, прийшовши непрошеними на вечір пам'яті Тараса Шевченка, старалися зірвати вечір або хоч би висміяти його на сторінках свого журналу «Страхопуд», як вони це робили з молитвами, мовленими українською мовою. Та й це їм не вдалося. Цього вечора студенти-українці представляли український народ своєю мовою, піснею, музикою та високою культурою. І ніхто не казав їм, що не розуміє української мови. Із 300 осіб, що були на вечорі, лише поляки покинули залу після 11 години вечора, але там навіть ніхто на них не зважав. Яка сила українського слова, пісні, музики! Жменька — двадцять студентів українських патріотів у центрі Австрійської імперії — Відні — чарувала представників слов'янських народів українською мовою, піснею, музикою, вшановуючи пам'ять Великого Кобзаря — Тараса Шевченка. «Телеграмів було вісім від Вас с Терноп[оля] Станісл[авова] Бережан Перем[ишля] Черно[вців] Дрогобича и Самбора. Що принесуть телеграм усі: славно! *Vyborne*. Було до 300 людей. Вахнянин мусів по два рази співати. Коломийка усіх чарувала». Тож даремно Іван Пулюй у квітні 1869 року написав:

«Кожний наш чоловік знає, що ціль наша єсть: вибороти своєму народови поважне становисько між іншими народами, та не заржавілими спісами чубатих дідів наших, а живим словом, русько українською мовою... Вибороти чим?... Мовою!» (Пулуй, 2007, лист № 6: 50).

По закінченні навчання українські патріоти представляли свій народ і високою фаховістю. Зокрема Іван Пулуй — фізик, електротехнік, будівничий електростанцій, винахідник, радник Цісарського Двору, перекладач «Святого Письма» на українську мову. Або ж Михайло Борисікевич — знаменитий лікар-окуліст, хірург, науковець. Були й інші.

У цей же час на українських землях, окупованих московією-росією, царський уряд видавав заборони на українську мову, українські книжки тощо. Так, у 1863 р. видали Валуєвський циркуляр, у 1876 р. — Емський указ і т. д.), а на західноукраїнських землях, які входили до складу Австрії, де ці циркуляри і укази не діяли, поширювалось «москвофільство». Було воно і серед греко-католицьких священників. Прикро писати, що дехто лакомився на їхні подачки і ставав «москвофілом». Українським патріотам було нелегко, особливо вихідцям із бідних родин. Серед настанов «Громади» був важливий пункт — спомагати бідних учеників; тому було засновано стипендію ім. Григорія Яхимовича, на яку складались самі члени «Громади». Ця стипендія існувала, наприклад, у Тернопільській гімназії до початку Другої світової війни.

У Відні молоді громадівці-українці, розуміючи стан речей, що їм не вдасться довго приховувати існування таємної організації, твердо вирішили на противагу «Громаді» створити легальне товариство. Про це читаємо в листі Івана Пулюя, написаному 19 березня 1866 року до Данила Танячкевича: «Наша гр[омада] становитьця як становилась тільки из сімох. Щось захочують на світі завязати явне товариство. Старатимуся кілька сил щоб их до того намовити» (Пулюй, 2007, лист № 4: 43).

Хоч віденська «Громада» була малочисельною, та які завзяті й працьовиті були її члени. 19 березня 1866 року Іван Пулюй написав до Данила Танячкевича: «Я маю вже цілу пляніметрию на руське переведену» (Пулюй, 2007, лист № 4: 42). У цей час Іван Пулюй навчався у Віденській духовній семінарії, а в обідню перерву, замість того, щоби йти на обід до семінарії, він йшов у Віденський університет на заняття. «Слухаю бо фізику и Міклешича (Франц Міклошич — австрійський і словенський вчений-славіст, багаторічний професор Віденського університету, підтримував намагання галицьких українців «оперти свою мову на народну основу»). А в листі до Івана Літеровського за 20 квітня 1866 року читаємо: «Треба нам самим взятися до роботи (підкреслив І. П. — О. З.), а що найважливішого для нас (и нашим силам найвідповіднішого) єсть перевід книжок для шкіл, гимназ[ій]» (Пулюй, 2007, лист № 5: 46). У той час в Австрійській імперії ще не було українських шкіл і гімназій, але книжки для учнів і гім-

назистів вже готували вихованці української «Громади». Молодь вірила і працювала!

Тож, оскільки товариство «Громада» було «таємним», що завжди таїло небезпеку для його членів із боку віденської поліції, то громадівці з усіх сил старалися його «легалізувати». Спочатку вони намірялися «завязати товариство літературне», про що довідуємося з листа Івана Пулюя, написаного 20 квітня 1866 року (Пулюй, 2007, лист № 5: 47). «Павлу[севич] переписує ся зо всіма народовцями и наміряє зав'язати товариство літературне. Мають в нім бути учителі попи и академіки». Та вдалося їм це зробити лише у січні 1868 року. Тоді-то віденську таємну українську «Громаду» реорганізували у відкрите («явне») товариство «Січ» (Між собою молодь називала його «Віденська Січ», а учасників — «січовиками»). Його повна назва — «Академічне товариство “Січ”». Назвати просто «Січ» не можна було, бо Європа ще пам'ятала «Козацькі Січі». Офіційною датою заснування цього товариства є 9 січня 1868 року. У цей день віденська українська студентська молодь зібралася на Головні установчі збори. На цих зборах оголосили дозвіл Австрійської влади на організацію легального (відкритого) товариства з назвою — «Академічне товариство “Січ”». Статут, у складанні якого, разом з іншими, брав участь Іван Пулюй, віденська влада затвердила 2 січня 1868 року. А 9 січня 1868 року товариство українських студентів почало діяти відкрито! Керівника «Академічного товариства “Січ”» назвали

кошовим, так, як було в українських козацьких «Січах». «Прапором “Січі” була синьо-жовта хоругва» (Кухар, 1994: 26–27).

Усі члени «Січі» поділялися на «звичайних» і «надзвичайних» (почесних). Звичайними були «австрійські піддані руської народності», які перебували у Відні. Почесними членами ставали лише ті, що мали «особливі заслуги перед товариством і наукою». Тож кожен звичайний член старався працювати так, щоби згодом стати почесним членом цього славного, відомого на всю Європу товариства. На чолі товариства була Президія, тоді казали «Виділ». Президія складалася з п'яти осіб. Вони збиралися щомісяця. Вищим законодавчим органом товариства були загальні збори. Мало товариство і Контрольну комісію, яка займалася організацією та обліком майна товариства. Статут товариства час від часу змінювали (поновлювали). Тож із метою осучаснення товариства за новим статутом звичайним членом могли бути лише студенти високих навчальних закладів української національності.

Першим кошовим «Академічного товариства “Січ”» став **Анатоль Вахнянин**. **Анатоль Вахнянин** народився 7 вересня 1841 року у селі Синява, яке розташоване недалеко від колись українських міст Ярослав і Перемишль²⁹. Його батько вчився у Львові в духовній семінарії одночасно з Маркіяном Шашкевичем.

²⁹ Після Другої світової війни і встановлення нового міждержавного кордону ці та інші українські міста й села увійшли до складу Польщі.

Потім у Львівській духовній семінарії вчився й Анатоль, який мав великий хист до музики. Мав Анатоль і великі організаторські здібності, які проявилися в нього під час праці у віденській «Громаді», згодом у віденському «Академічному товаристві “Січ”» та львівських українських товариствах, які організовував й очолював.

Після відкриття легального «Академічного товариства “Січ”» українська молодь ще з більшим завзяттям взялася до праці «для добра свого народу». Із перших днів заснування товариства діяльність його членів полягала в ознайомленні представників інших народів, які проживали у Відні, з проблемами русинів-українців на рідній землі та прагненням їх до рівноправності серед народів, землі яких, як і українські, tworили велику Австро-Угорщину. Січовики проводили вечори вшанування славетних синів українського народу, робили доповіді на актуальні суспільно-політичні теми, які закінчувалися чудовими концертами, що зближувало тодішню європейську молодь, яка вже мала у Відні свої національні товариства: чехи мали «Славію», хорвати — «Велебігу», серби — «Зорю», поляки — «Огніско», болгари — «Балкану» тощо. Отже, січовики, створивши своє товариство в столиці Австро-Угорщини, стали серед європейських народів, «дипломатами» українського народу, адже головною метою товариства було нав'язування всесторонніх контактів між слов'янськими студентами та репрезентація Руси.

Після закінчення навчання у Віденському університеті (березень 1868 р.) Анатоль Вахнянин виїхав до Львова. Учорашній кошовий віденського «Академічного товариства “Січ”» зайнявся працею «для добра свого народу». Під його керівництвом у Львові 8 грудня 1868 року українці заснували товариство «Просвіта», яке було в кожному підавстрійському українському місті, містечку та селі, а потім й інші товариства. Після відходу з Відня Анатоль Вахнянина «Академічне товариство “Січ”» очолив **Юліян Целевич**, який згодом став видатним суспільним діячем, істориком, етнографом і педагогом. Серед його наукових праць є монографія про Скит Манявський, що на Івано-Франківщині.

Зразу ж після заснування свого товариства січовики взялися до праці. Вони почали пропагувати українство серед європейських народів. Так, 13 березня 1868 року січовики організували вечір пам'яті Маркіяна Шашкевича, на який, як і члени товариства «Руська Громада», коли вшановували Тараса Шевченка на Шевченківському вечорі, запросили представників слов'янських народів. Чарували слухачів українським словом, піснею, музикою. Тож не даремно «громадівець-січовик» Іван Пулюй 23 квітня 1869 року написав до Данила Танячкевича: «Кождий наш чоловік знає, що ціль наша єсть: вибороти своєму народови поважне становисько між иншими народами, та не заржавілими спісами чубатих дідів наших, а живим словом, русько українською мовою. Так боремося и боремося с нашою долею чи недолею та й годі

доборотися; перед нашими очима ростуть московські байстручата. Мудрий питається при всіх «яка сёму причина». Станьмо ж мудрими: «яка причина сёму, що наша молодіж ледачіє. Може хто скаже, не дають вороги учити дітей по своєму. — Оно й трохи єсть правди, но не уся ще. Причина инша. Колиб у нас вже по всіх усядам викладувано руською мовою, то наші школярі ледачили б як ледачіють, поки що с корінєм не викинемо буряну, яким заросло наше поле: цибикивської какальогії. Се грязь, якою закинули Москалі доктрінери наші найкращі жерела народної жити, се болото, крізь яке тільки де не де продереться слабе жерело живої води. Тим то й зав'язалось у нас товариство «Праця»...» (Пулюй, 2007, лист 6: 50). І далі. «Правопись має бути фонетична без “Ъ”... Як бачимо ще в 1869 році семінарист Іван Пулюй виступав проти цієї (Ъ) та інших москвофільських літер в українській писемній мові. У наступних своїх листах Іван Пулюй ніколи не користувався ними.

«Академічне товариство “Січ”» складалося з окремих гуртків, члени яких займалися певними справами. Так, гурток «Товариші “Просвіти”» зайнявся видавничою діяльністю, Іван Пулюй, вихованець Віденської духовної семінарії, організував гурток «Праця» і вже переклав «Молитвослов» на церковно-слов'янську мову та видав його. Це він зробив так, щоби попи-москвофіли не «привітали його анафемою», як він написав. Адже москвофіли на сторінках цього журналу «Страхопуд» висміювали молитви, мов-

лені нашою мовою. Нелегко було Іванові Пулюю продовжити цю працю, про що він згадував і в епістолярії (Пулюй, 2007, лист №6: 50), і у відкритих зверненнях, зокрема у «Листі без коверти» (Пулюй, 1996: 565–577).

Оскільки всі народи світу звертаються до Бога рідною мовою і більшість із них мають молитовники своєю рідною мовою, то не повинні бути позбавлені цього скарбу українці. Після виходу у світ «Молитвослова» Іван Пулюй видав «Молитовник», написаний фонетичним правописом і додав чимало колядок і пісень, які співали на Тернопіллі. Читали цей «Молитовник» і на Харківщині. Читав його Володимир Александров, товариш Івана Пулюя, якому Пулюй і вислав його. А потім разом з Пантелеймоном Кулішем, який задля цього приїхав до Відня, вони взялися за переклад чотирьох канонічних «Євангелій». У той час Іван Пулюй вже був студентом першого курсу Віденського університету. Він відклав усі свої університетські науки і заробітки та разом з Пантелеймоном Кулішем взялися за переклад Євангелій.

«Січовики» підтримували зв'язки з українськими товариствами, які були на всіх українських землях, а їх члени, їдучи у західну Європу, навідувалися до віденських «січовиків». Так, у 1871 році до «Академічного товариства “Січ”» завітав член київської «Старої громади» Михайло Драгоманов, а в 1872 — Сергій Подолинський. Вони допомагали «січовикам» у їхній праці.

30 листопада 1872 року Івана Пулюя обрали кошовим «Ака-

демічного товариства «Січ»». Пулюй керував цим товариством до 29 листопада 1873 року. За його керівництва товариство захотіло змінити напрям своєї діяльності. «Рішилось перемінитись у товариство літературне», — написав Іван Пулюй 21 травня 1873 року до Олександра Барвінського] (Пулюй, 2007, лист № 15: 71). Ідею січовиків про «товариство літературне» впровадили у життя в грудні 1873 року. У той день у Львові заснували «Літературне товариство ім. Тараса Шевченка». Таким чином це товариство стало основою «Літературного товариства імені Тараса Шевченка», яке потім реорганізували у «Наукове товариство імені Тараса Шевченка» (НТШ), а вже воно стало основою Національної Академії Наук України (НАНУ), яку заснували 14 листопада 1918 р.

Отже, 3 травня 1873 року на загальних зборах змінили статут товариства: розширили його діяльність. Із кожним днем кількість членів товариства збільшувалася, тож виникла потреба у більшому приміщенні, у якому збиралися «січовики». Крім того, товариство мало велику бібліотеку, до збору якої причинилися члени Київської «Старої громади» та кошовий «Січі», яким був тоді Остап Терлецький. За словами Михайла Драгоманова, ця бібліотека була найбагатша на українські книжки в усій Австрії.

Не раз зазнавало товариство нагінки з боку австрійського уряду. Так, у 1876–1877 рр. прокотилася нагінка на соціалістів. Тоді у Львові постраждали Михайло Павлик, Іван Франко, вихо-

ванці Львівської духовної семінарії (див. «о. Танячкевич», 2014). Не обминула нагінка й Відень: проводили ревізії у помешканнях січовиків і в домі товариства. У той час усі зібрання припинили. Навіть ушанування пам'яті Тараса Шевченка не дозволила віденська поліція.

За якийсь час товариство набуло давньої активності. Студентська молодь організовувала з'їзди молоді в Коломиї, Львові та Чернівцях. Ожило й українство на рідній землі. Події, що відбувалися на українських землях, завжди обговорювали на зібраннях «січовиків». Так було і під час створення «нової ери», ініціатором і промотором якої був галицький намісник Австро-Угорщини, граф Казимир Бадені, відомий кривавими «баденівськими виборами» до сойму в 1895 р., під час яких народовецькі послі Юліан Романчук, Євген Олесницький (останній «війт» тернопільської «Громади», юрист за освітою) та інші українці залишилися без «мандатів». У той час січовики розділилися на прихильників і противників «новоєрівства». Противники «новоєрівства» не бачили від нього ніякої національної користи для українців. На політику «нової ери» відгукнувся Іван Пулюй. Окрім цього, було ще багато інших подій, що спричинилися до закриття товариства. Сталося це 27 червня 1893 р. Через пів року (31 грудня 1893 р.) стараннями Юліана Романчука та Теофіля Окуневського діяльність «Академічного товариства “Січ”» відновили.

Відновлене товариство знову взялося за налагодження стосунків, втрачених під час вище згаданих подій. «Січовики» брали участь у спільних слов'янських вечорах, концертах. Вони налагодили стосунки навіть із москвофільською «Буковиною» і польським «Огніском». Разом із приятелями-слов'янами проводили спільні вечори. На той час «Академічне товариство “Січ”» мало добру славу між представниками народів, землі яких входили до складу Австро-Угорщини. У товаристві шукали моральної підтримки польські соціалістичні діячі, користувалися його гостинністю серби та представники інших народів.

Тяжко пережили українці, а разом з ними й «січовики» чергові «баденівські» вибори 1897 року. Під час голосування в парламенті за недовіру до уряду з приводу баденівських насильств на виборах українців не підтримали представники слов'ян. «За» проголосували лише українці, німецькі соціал-демократи і один словінець. «Січовики» залишилися сам-на-сам серед європейського світу, з яким майже тридцять років співпрацювали і на підтримку якого сподівався.

Із нагоди 30-річчя від часу заснування «Академічного товариства “Січ”» у 1898 році «січовики» видали першу історію «Січі» з назвою «Віденська “Січ”», яка згодом перевидавалася. Вже цією історією було засвідчено, що роль товариства у становленні української ідентичності була надзвичайно великою. Якщо «Руську Громаду» вважаємо середньою школою виховання українсь-

кої національної еліти, то «Академічне товариство “Січ”» стало високою школою, тобто університетом. Коли в 1901 році Юліан Романчук вніс на парламентському засіданні у Відні резолюцію щодо заснування окремого університету для українців східної Галичини та збільшення українознавчих кафедр у Львівському університеті, який на той час окупували поляки, його підтримала українська студентська молодь. Серед них були й «січовики». Тоді понад 300 студентів-українців покинули Львівський університет на знак протесту та виїхали за кордон, щоби там продовжувати свою освіту. Таким чином українська студентська молодь бойкотувала хоч Львівський, але польський університет. У Відні січовики організували низку нарад, зібрань, написали і прочитали чимало рефератів і доповідей про причини бойкоту українцями Львівського університету.

Щодо подій, які мали місце у Львові, віденські «січовики» 26 листопада 1901 року організували віче, на яке прийшло понад 300 осіб. Були серед них парламентські послы та представники народів, землі яких також входили до складу Австро-Угорщини. Та Віденська цісарська влада не відкрила українського університету у Львові. «Січовики» своїми вічами продовжували нагадувати владі про відкриття університету для українців. У цій справі вони отримували надзвичайну підтримку від німецьких і слов'янських студентів, які були разом із ними і допомагали в організації віча.

Із часом посилювалися стосунки з представниками молодіжних товариств інших народів Австро-Угорщини, землі яких входили до її складу. Зросла чисельність рядів товариства, разом із тим оживилася його діяльність. «Січовики» слухали лекції, які читали в інших віденських українських товариствах, ходили на прогулянки, екскурсії до музеїв тощо. Стояли на сторожі рідних національних інтересів. У 1904 році шостий кошовий товариства Іван Пулюй надрукував у Львівській газеті «Діло» п'ять статей, які стосувалися Львівського університету. Ці статті у цьому ж році вийшли окремою книжечкою: із назвою «О руський університет у Львові» (Пулюй, 1996).

3 січня 1911 року влада затвердила новий статут товариства та нову назву. Відтоді товариство стало називатися «Товариство українських студентів “Січ”». Та для «січовиків» воно завжди було «Академічним товариством “Січ”». У товаристві організовували нові гуртки. Першим із них був гурток «Земля», який організували студенти Земельної школи. Потім організували «Науковий гурток». Іван Пулюй заснував гурток «Праця» та ін. «Січовики» разом з іншими віденськими товариствами відзначили 50-річчя від дня смерті Тараса Шевченка та річницю від дня трагічної загибелі Адама Коцка, який віддав життя у боротьбі за український університет у Львові. Із часом до товариства почали входити і дівчата. Членом товариства була Ольга Левицька-Бесараб (н. 1889 — п. 1924), яка в той час навчалася у Відні в Тор-

гівельній академії. У 1920 р. вона стала членом «Української Військової Організації» (УВО). У ніч з 12 на 13 лютого 1924 року п. Ольга загинула у львівській в'язниці під час допитів польською поліцією. Вона віддала життя, але не видала нікого з українських революціонерів, хто був зв'язаний з нею. Похована у Львові на Янівському цвинтарі.

Раптовий вибух Першої світової війни застав «січовиків» поза межами їхньої віденської домівки. У той час вони були на канікулах. Їх уже було 126 осіб. Багато з них пішли добровільно в ряди Українських Січових Стрільців. Ті, хто були звільнені від військової служби, повернулися до Відня і відновили роботу товариства. Крім того, січовики стали опікуватися українськими пораненими, хворими та самотніми людьми, які перебували в різних шпиталях Відня. Час від часу «січовиків» забирали на фронт Першої світової війни. Терпіли вони і матеріальну скруту, адже додому було далеко. Однак і в цих важких обставинах товариство жило і продовжувало «працювати для добра свого народу». У 1915 році колись «громадівець», потім «січовик» Іван Пулюй написав німецькою мовою брошуру «Україна і її міжнародне політичне значення», у якій читаємо: «Поневолені народи Росії мають бути звільнені і зорганізовані у самостійні держави. Але найзначнішим для здійснення цієї високої мети, для встановлення тривалого миру в Європі може бути тільки самостійна Україна.

Самостійність України є, на наш погляд, ключем до мирного дому Європи» (Пуллой, 1996).

Однак тодішні керівники європейських держав не стали на захист Української Народної Республіки. У той час перед січовиками з доповідями виступали професори Степан Рудницький, Кирило Студинський, Євген Олесницький та інші вихованці таємних «Громад», «Січей», «Літературного товариства ім. Т. Шевченка» і «Наукового товариства ім. Т. Шевченка». Підтримуючи постійний зв'язок із рідною землею, вони знали про все, що діялося на ній. Тож 2 червня 1916 року січовики зібралися у своїй домівці, щоби вшанувати Славетного українця Івана Франка — Велета Українського Слова і Духу, якого вже не було серед живих. Вечорами вони проводили розмови на політичні теми, грали в шахи, обговорювали прочитані книжки, співали. У травні 1916 року січовики провели студентське віче щодо все того ж невідкритого українського університету у Львові.

У червні наступного року на зборах товариства внесли «резолуцію з вимогами злуки всіх українських земель, які входили до Австро-Угорщини й росії в один національно-державний організм України». «Січовики» закликали українців до єдності.

Тож 3 грудня 1917 року українська академічна молодь у Відні заявила, «що вона стоїть непохитно під прапором з'єднаної вільної України. І закликає весь український загаль, щоб він став разом із ними до боротьби за повне з'єднання і за державну само-

стійність цілого українського народу». У роки боротьби українців за свою державу «січовики» були разом з українським народом. Вони продовжували робити для рідної землі все те, чого вимагав час. Багато з них боролися за Україну зі зброєю в руках на фронтах.

Не вибороли українці своєї держави на початку ХХ ст. І знову залишилися українські землі поділені між сусідніми державами. Із часом у товариство повернулися втікачі з польських таборів полонених. Прийшла молодь. У Європі утворилися нові держави, та не було серед них самостійної незалежної України. У Відні утворилося багато молодіжних товариств, з якими «січовики» підтримували дружні стосунки. «Товариство українських студентів “Січ”» відроджувалося. Січовики вчилися. Товариство було й далі одним із найважливіших осередків українського студентського життя, а Відень — центром нашої тогочасної діаспори.

«Академічне товариство “Січ”» від початку свого заснування було острівцем, з якого поширювалися українські ідеї на Центральну та Західну Європу. Це не подобалося як давнім, так і пізнішим «москвофілам». Тож коли наближався кінець Другої світової війни і війська союзників увійшли до Відня, то поділили його на чотири окупаційні зони: американську, англійську, французьку й радянську. Тогочасний провід «Січі» намагався допомогти своїм членам відійти на Захід. Старався зберегти архів та бібліотеку. Однак із багатьох причин цього зробити не могли. Тож

архів і бібліотека «Січі» потрапили в руки радянських спецслужб. Прийшовши у Відень, радянські спецслужби виловлювали українців, та й не лише українців, у всіх окупованих ними зонах і вивозили до радянських концтаборів, звідки живими повернулися одиниці. Де їх могили — досі невідомо. Після вивезення «січовиків» у радянські концтабори австрійська поліція ліквідувала товариства української молоді.

Отже, від «таємних» «Руських Громад», через «явне» «Академічне товариство “Січ”», потім «Літературне...» і «Наукове товариства ім. Тараса Шевченка» тодішня українська молодь дійшла до Національної Академії Наук України (НАНУ), яку в УНР заснували 14 листопада 1918 р. А почалося це все в 1863 р. працею «громадівців», яку вони передали наступним поколінням українців. Це тривало 55 років: від 1863 до 1918 року. За цей час українська молодь організувала НАНУ, члени якого результатами своєї праці були і є знані у світі.

Ми повинні знати, пам'ятати і бути вдячними засновникам і вихованцям цих товариств за їхню працю, передану наступним поколінням, а значить, і нам.

ЛІТЕРАТУРА

Антонович В. Моя Исповедь. *Основа*. 1862. № 1.

Барвінський О. Спомини з мого життя. Львів. 1912. 336 с.

Батенко Т. Анатоль Вахнянин (1841–1908): Біля джерел національного відродження. Львів: Кальварія 1998. 140 с.

Збаражчина: Збірник споминів, статей і матеріалів. ЛНБ, відділ рукописів. Ф. І. Оп. І. Спр. 560.

Збожна О. Учнівські та студентські «Громади» — школа виховання української національної еліти. Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2012. 280 с.

Збожна О., Пляцко Р. Іван Пулюй: «Лампаду одні другим передадуть». Тернопіль: Терно-граф. 2015. 140 с.

Кухар Р. Віденська «Січ». Київ: УКСП «Кобза», 1994. 187 с.

о. Танячкевич Д. Вибрані праці та листи / упоряд. О. М. Збожна. Тернопіль: Терно-граф, 2014. 308 с.

Петраш О. «Руська трійця». Київ: Дніпро, 1986. 230 с.

Пулюй І. Листи / уклад. О. Збожна. Тернопіль: Воля. 2007. 544 с.

Пулюй І. Збірник праць / за заг. ред. проф. В. Шендеровського, пер. з нім. А. Жовківськго. Київ: Вид-во «Рада», 1996. 712 с.

Пулюй І. Відгомін на царський маніфест на Україні. Діло. 1905. 21 серпня. Ч. 186.

ЦДАУ. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2221.

Шашкевич М. Повне зібрання творів / уклад. М. Шалата. Дрогобич: Коло, 2012. 560 с.